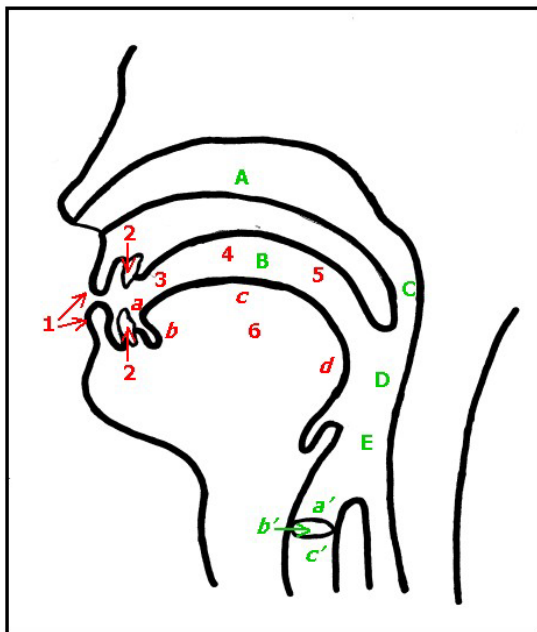

3. LES CONSONANTS

Les consonants són sons que es produeixen amb una obstrucció o una constricció de l'aire expirat en algun punt del tracte vocal (figura I.1). Les consonants poden ésser classificades a partir de trets relacionats amb el lloc i el mode d'articulació. El *lloc d'articulació* —dit també *punt d'articulació*— és el punt del tracte vocal on es produeix l'obstrucció o la constricció al pas de l'aire expirat, i permet classificar les consonants en *bilabials*, *labiodentals*, *dentals*, *alveolars*, *palatals* i *velars* (figura I.2). Les consonants bilabials i labiodentals poden ésser designades amb el terme genèric de *consonants labials*; les dentals i les alveolars, d'una manera paral·lela, amb el terme genèric de *consonants dentoalveolars*. En tots dos casos, aquests termes remetent a l'àrea d'articulació.

FIGURA I.1

El tracte vocal: articuladors, cavitats i passatges

ARTICULADORS: 1) llavis, 2) dents incisives, 3) regió alveolar, 4) paladar, 5) vel del paladar, 6) llengua (*a*, àpex; *b*, làmina; *c*, dors; *d*, arrel lingual); CAVITATS I PASSATGES: A) cavitat nasal, B) cavitat oral, C) passatge velofaríngi, D) cavitat faríngia, E) passatge glotal (*a'*, laringe; *b'*, cordes vocals; *c'*, glotis).

FIGURA I.2

El tracte vocal: llocs d'articulació de les consonants

1) bilabial, 2) labiodental, 3) dental i interdental, 4) alveolar, 5) palatal, 6) velar.

Els *articuladors*, o parts del tracte vocal que intervenen en la producció d'un so, poden ésser els *llavis*, les *dents incisives superiors*, alguna part de la *llengua* (*àpex*, *làmina*, *dors*, *postdors*) i la *regió alveolar*, el *paladar* o el *vel del paladar*.

Les consonants bilabials es produeixen mitjançant el contacte o l'acostament dels llavis; les labiodentals, mitjançant un contacte lleuger del llavi inferior i les dents incisives superiors; les dentals, mitjançant el contacte o l'acostament de l'àpex de la llengua i la part interior de les incisives superiors; les alveolars, mitjançant el contacte de l'àpex o el *predors* de la llengua (part més anterior dels dors) i la regió alveolar; les palatals, mitjançant el contacte o l'acostament de la làmina lingual amb la regió

prepalatal o del dors de la llengua amb el paladar mitjà; les velars, finalment, mitjançant el contacte o l'acostament del postdors de la llengua i el vel del paladar.

El mode d'articulació permet de classificar les consonants segons el tipus d'impediment que troba l'aire expirat i segons l'estat del *passatge velofaríngi* i del *passatge glotal*:

a) Atenent a l'estat del passatge velofaríngi, les consonants poden ésser *nasals* o *orals*: les nasals es produeixen amb abaixament del vel del paladar de manera que l'aire surt simultàniament tant per la cavitat nasal com per l'oral; les orals, en canvi, es produeixen amb el vel de paladar elevat i tocant la faringe, de manera que l'aire surt exclusivament per la cavitat oral.

b) Atenent a l'estat del passatge glotal, les consonants poden ésser *sordes* o *sonores*: en el primer cas, es produeixen sense vibració de les cordes vocals, i en el segon, amb vibració.

c) Atenent al tipus d'impediment efectuat en la cavitat oral, les consonants poden ésser *oclusives*, *fricatives*, *africades*, *aproximants*, *bategants*, *vibrants* i *laterals*. Les consonants oclusives, les fricatives i les africades poden ésser designades amb el terme genèric de *consonants obstruents*; les *ròtiques* (bategants i vibrants) i les *laterals*, amb el de *consonants líquides*.

Les consonants enunciades en la lletra *c* es poden caracteritzar com segueix:

a') Les consonants oclusives ([b], [p], [d], [t], [g], [k], [m], [n] i [ɲ]) presenten una *fase implosiva* seguida immediatament d'una *fase explosiva*. Durant la fase implosiva s'interromp totalment la sortida de l'aire en algun punt de la cavitat oral. Durant l'explosiva, es produeix la sortida abrupta de l'aire. En el cas de les oclusives nasals ([m], [n] i [ɲ]), la sortida s'interromp en la cavitat oral però no en la nasal.

b') Les consonants fricatives ([f], [v], [s], [z], [ʃ] i [ʒ]) presenten una constricció creada per l'acostament de dos òrgans articuladors que no interromp la sortida de l'aire, però que provoca una turbulència clarament audible.

c') Les consonants africades ([ts], [dʒ], [tʃ] i [dʒ]) són seqüències que combinen un moment oclusiu seguit d'un moment fricatiu produïts en la mateixa àrea articulatòria.

d') Les consonants aproximants presenten un acostament de dos òrgans articuladors, que crea una constricció menor que en el cas de les fricatives i que no provoca, per tant, turbulència. Les aproximants estan integrades per dues subclasses diferents: les *graduals* ([j] i [w]), que són les variants consonàntiques de les vocals altes ([i] i [u], respectivament), i les *no graduals* ([β], [ð] i [ɣ]), que són variants de les oclusives orals sonores ([b], [d] i [g], respectivament).

e') Les consonants ròtiques se subclassifiquen en bategant [r] i vibrant [r]. Totes dues són alveolars i es diferencien pel nombre de contactes que l'àpex de la llengua estableix amb la regió alveolar: la bategant presenta un únic contacte, i la vibrant, una successió de contactes molt breus (normalment, entre dos i quatre).

f') Les consonants laterals ([l] i [ʎ]) presenten un contacte de la part central de la llengua amb la part superior de la cavitat oral. Aquest contacte crea un o dos canals laterals per on surt l'aire.

Podem veure el sistema consonàntic del català esquematitzat en el quadre I.5.

QUADRE I.5
Caracterització de les consonants

Segons el mode d'articulació		Segons el lloc d'articulació i la sonoritat											
		bilabials		labiodentals		dentals		alveolars		palatals		velars	
		sordes	sonores	sordes	sonores	sordes	sonores	sordes	sonores	sordes	sonores	sordes	sonores
oclusives	orals	p	b			t	d					k	g
	nasals		m		(m)*				n		ɲ		(ŋ)
fricatives				f	v			s	z	ʃ	ʒ		
africades								ts*	dz	tʃ	dʒ		
aproximants	graduals										j		w
	no graduals		(β)				(ð)						(ɣ)
ròtiques	bategants							r					
	vibrants							r					
laterals								l		ʎ			

* Els parèntesis emmarquen les variants combinatòries més significatives.

** El diacrític $\overline{\quad}$ serveix per a unir els dos moments articuladoris de què consten les consonants africades.

En aquest quadre hi ha representats els segments consonàntics que són distintius i, entre parèntesis, les variants combinatòries més significatives d'alguns d'aquests segments (no s'hi indiquen quan coincideixen amb sons distintius). Hom diu d'un element que és *distintiu* en una llengua si és capaç de discriminar mots d'aquesta mateixa llengua. Així, els elements [b] i [m] són distintius en català perquè permeten diferenciar mots com **bou** i **mou** o **ball** i **mall**. En cada un d'aquests parells de mots, l'element de la dreta es distingeix de l'element de l'esquerra tan sols per la consonant inicial, i aquestes es diferencien tan sols pel seu caràcter oral o nasal, respectivament. Així mateix, [b] i [p] són distintius en posició inicial absoluta de mot (cf. **bany** i **pany**), i és el caràcter sonor o sord del segment respectiu allò que els discrimina. No ho són, en canvi, en posició final absoluta de mot, ja que llavors desapareix la distinció entre les obstruents sonores i sordes (§ 7.1): **cap** (substantiu, cf. **caparró**) i **cap** (forma verbal, cf. **caber**). En aquest cas concret, el fet és reflectit per l'ortografia; altres vegades no és així (cf. **cub** 'hexaedre o potència aritmètica' i **cup** 'recipient on es trepitja el raïm').

Determinades consonants del quadre únicament es comporten com a variants combinatòries d'una altra consonant. La consonant final de la forma verbal **són**, per exemple, és una nasal alveolar. Aquesta nasal, tanmateix, es pot assimilar al lloc d'articulació de la consonant següent i convertir-se, per exemple, en labial ([m]: **Són portuguesos**), en labiodental ([ɱ]: **Són francesos**) o en velar ([ŋ]: **Són guatemalencs**). Des d'aquesta perspectiva, es pot afirmar que, en determinats contextos, com ara en posició final de mot, les consonants [m], [ɱ] i [ŋ] poden ésser variants de [n].

En general, és acceptat que dos segments són variants combinatòries d'un mateix element invariant quan tots dos comparteixen una sèrie de trets articuladoris i quan l'alternança de l'un i l'altre en un determinat context fònic no és possible o no té valor contrastiu —és a dir, quan estan en distribució complementària o, en tot cas, la commutació de l'un per l'altre no provoca diferències de significat. L'aparició d'aquestes variants combinatòries està íntimament relacionada amb la posició que ocupa la consonant dins la síl·laba i, per tant, són analitzades més avall, després d'haver delimitat la síl·laba i l'estructura sil·làbica del català.

Hi ha consonants, a més, que no tenen valor contrastiu en determinats parlars. La consonant labiodental sonora [v], per exemple, es manté amb valor contrastiu en baleàric, en la major part del

valencià, en alguerès i, d'una manera recessiva, en el parlar del Camp de Tarragona: **vena** ([b]), **vena** ([v]). En els altres parlars, tanmateix, s'ha convertit en bilabial, i el so [v] únicament apareix com a variant combinatòria de [f] (**afgà**). D'una manera semblant, la consonant palatal fricativa [ʒ] no té valor contrastiu en posició inicial en parlars nord-occidentals i valencians (**jove**) ni en posició intervocàlica en parlars valencians (**pluja**). En aquests parlars, la consonant fricativa es realitza com l'africada [dʒ] i el so [ʒ] únicament apareix com a variant sonoritzada de [ʃ] (**peix** i **carn**).

En el quadre I.6 podem veure uns quants exemples d'aquestes consonants.

QUADRE I.6
Les consonants

Conso- nant	Exemples	Conso- nant	Exemples
[p]	pare, ceptre, Capçanes, dubte, cap, cub	[tʃ]	blancor, Francolí, llenca, congre, ungla
[b]	Biar, bou, ambició, combat	[l]	Linyola, literatura, lira, ala
[β]	abadia, esbart, voleibol	[r]	rambla, enrabià, Manresa, arrap
[f]	Falset, festa, cofre, diftong, triomf	[r]	mare, cremar, caire, roure, Montuiri
[v]	valer, Valls, avisar, envà, afgà	[s]	son, cera, Guissona, Eivissa, tassa, adreça, Corçà, Pollença, pas, jaç
[t]	terra, Tous, atac, artèria, fet	[z]	ase, Osona, Gadesa, rosa, trànsit, enze, Olzinelles, zinc
[d]	dau, sandàlia, síndria	[ʃ]	xarop, xeringa, mixeta, Tuixén, caixa, peix, guix, Flix
[ð]	cada, esdeveniment, aïdar	[ʒ]	Jesús, Gelida, flagell, verge, caixmir
[k]	cor, quatre, què, kurd, Pacs, Caldes d'Estrac, cuc, pròdig	[ts]	potser, pots, adscripció
[g]	Gandia, gat, angoixa, acne, maragda	[dʒ]	atzar, Atzeneta, setze, normalitzar
[ʎ]	figa, Figueres, esgotar, amargor, aigua	[tʃ]	txeca, cotxe, Garrotxa, Andratx, despatx, Càlig, mig, Molig, Tírig, puig
[m]	mare, estimar, plom	[dʒ]	calitja, platja, fetge
[ɲ]	àmfora, infermer, confirmar	[ʎ]	llàntia, Ulldecona, cullera, Pallejà, Esponellà, Palafrugell, ull, vell
[n]	nom, enemic, Peníscola, ensabonar, ven	[j]	Iàtova, iugoslau, Juià, maia, Alcoi, heroi
[ɲ]	nyora, penyora, Ontinyent, Perpinyà, Fortaleny, guany	[w]	uadi, guarda, quant, cauen, Güell, web